

6. Робер М. А. Психология индивида и группы. М.: Аспект Пресс, 1999. 376 с.
7. Современный воспитательный процесс: состояние и проблемы. Социологические исследования. 2005. № 4. С. 89–93.
8. Хухлаева О. В. Основы психологического консультирования и психологической коррекции. М. : Академия, 2001. 287 с.
9. Шихи Г. Возрастные кризисы. С.-Пб. : Ювента, 1999. 436 с.
10. Циганчук Т. Динаміка переживання стресу студентами вищих навчальних закладів: дис... канд. психол. наук: 19. 00. 01. Київ, 2011. 271 с.
11. Хуторная М. Развитие стрессоустойчивости студентов в условиях интеллектуальных испытаний: дисс... канд. психол. наук: 19.00.13. Тамбов, 2007. 182 с.

Дзюба Тетяна Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

АВТОРИТАРНА КОПІНГ-ПОВЕДІНКА У ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАЦІЯХ ПЕДАГОГА: ОСОБЛИВОСТІ ЗАГРОЗ ПРОФЕСІЙНОМУ ЗДОРОВ'Ю

Актуальність дослідження. В умовах стресогенної професійної реальності авторитарна копінг-поведінка педагога створює «хронічну» психотравмуючу атмосферу у професійно-педагогічних комунікаціях і може провокувати розвиток відхилень здоров'я у учасників освітнього процесу, зумовлювати виникнення функціональних та хронічних захворювань.

Модель поведінки, яку використовує авторитарна особистість, заснована на переконанні, що статусні і владні повноваження є вкрай необхідними елементами функціонування будь-якої спільноти. Мотиви такої поведінки криються у надмірному прагненні до влади й готовності до підкорення авторитетам, оскільки виступають компенсацією почуття невпевненості й неповноцінності, підтримують тенденцію до пошуку зняття тривожності шляхом ослаблення контакту з людьми як альтернативу прагненню до любові й прихильності, виявляються як один із механізмів «утечі від свободи», внутрішнім джерелом якого виступає реалізація авторитарної совісті, тобто совісті, орієнтованої на підкорення зовнішньому авторитету [1].

Авторитарний стиль взаємодії у професійно-педагогічній діяльності ґрунтується на суб'єктивних установках педагога, тому будь-яке дискусійне, а тим більше альтернативне чи критичне ставлення сприймається ним дуже хворобливо. У разі навіть незначного опору авторитарному стилю виникає відчуття тривоги втратити впливовість, а протидія такому стилю доволі часто закінчується тривалими конфліктними ситуаціями, коли знижується емоційна стійкість педагога. Успішність та дисципліна суб'єктів учіння у авторитарного педагога цілком задовільна, але соціально-психологічний клімат доволі напружений, що позначається на самопочутті самого педагога, а іноді може призводити до органічних соматичних змін в організмі [2]. Тому авторитарна копінг-поведінка у професійно-педагогічній діяльності є прогностично небезпечним фактором: педагог стає ще більш уразливим до стресів, психологічно нестійким або інтолерантним.

Метою дослідження стало обґрунтування особливостей взаємозв'язку авторитарної копінг-поведінки та порушеннями професійного здоров'я педагогічних працівників.

Методи дослідження. В експериментальному дослідженні взяли участь 1803 респондента, де 374 чоловіки та 1429 жінки віком від 20 до 57 років. Були використані наступні психологічні методи: опитувальник «Опанування важких життєвих ситуацій» (Н.Г. Осухова, 2007) [3], опитувальник професійного самоставлення (К.В. Карпінський, О.М. Колишко, 2010) [4], опитувальник «Професійне здоров'я» (Т.М. Дзюба, 2015) [5].

Психометрична апробація авторської методики «Професійне здоров'я» засвідчила високу надійність і валідність психодіагностичного інструментарію ($p < 0,000000$ при $N=1803$) (Дзюба, 2015, 2016). Методи емпіричної обробки та інтерпретації даних: кількісний та якісний аналіз (описова статистика, кореляційний та дисперсійний аналіз). Математичні розрахунки, наведені нижче, були автоматизовані за допомогою комп'ютерного програмного пакету для статистичного аналізу даних «IBM SPSS Statistics 21».

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У межах проведеного нами комплексного дослідження загроз професійному здоров'ю педагога було виявлено тісні кореляційні зв'язки за методом рангової кореляції Пірсона між фактором «авторитарність, відсутність такту й витримки, прагнення домінувати, «авторитарна агресія» тощо» (опитувальник Т.М. Дзюби) та стратегіями опанування важких життєвих ситуацій (опитувальник Н.Г.Осухової). Позитивні статистично значущі кореляції виявлено за двома стратегіями: «уникання» ($,881^*$) та «прийняття» ($,565^{**}$), тоді як решта стратегій: «протидіючого опанування» ($-,571^*$), «дистанціювання» ($-,351^*$), «самоконтролю» ($-,434^{**}$) та «пошуку соціальної підтримки» ($-,548^*$), виявляють зворотні кореляційні зв'язки. Таким чином, зі зростанням авторитаризму зростає прагнення уникання чи прийняття педагогами тих умов професійної реальності, які швидше за все будуть породжувати беззастережне підкорення авторитету, владі, високий рівень конвенціоналізму як прихильності прийнятим професійним нормам та конформізму як некритичного підкорення ідеалізованим професійним авторитетам. Однак, тут важливо враховувати й той факт, що високий рівень конформізму не обов'язково означає цілковите підкорення. Конформні люди не обов'язково демонструють негативне ставлення до інших членів групи, але вони виявляють більшу чутливість до загроз інгрупового фаворитизму. Така загроза, на думку S. Feldman, породжує зростання аутогрупової ворожнечі [6]. Аутогрупова ворожнеча актуалізує тривожні переживання й може стати стимулом як розвитку толерантності, так і причиною інтолерантної поведінки та неврозів. Інтолерантна поведінка та інтолерантні установки можуть виникати ситуативно й виявлятися через агресію, рабську залежність та відсутність власної думки, злону, відсутність навичок соціальної взаємодії, емоційної саморегуляції, патологічну тривожність тощо. Щодо патологічної тривоги, то як відзначає Р. Мей, патологічна тривога обмежує людину в її діях, звужуючи тим самим поле її свідомості за допомогою різних невротичних захисних механізмів [7, с. 125]. У такому контексті витіснення хворобливих переживань посилює тривогу, породжує внутрішнє протиріччя, зумовлюючи нестійкість психологічної рівноваги. Зокрема, механізм витіснення ускладнює можливість бачити реальні загрози й ризики професійної діяльності. Як зауважує Т.Л. Шабанова, людина, яка значною мірою витісняє свою агресію й вороже ставлення до оточуючих, може стати пасивною й поступливою, а через це вона частіше потрапляє в експлуатацію з боку оточуючих, що породжує ще більшу агресію й ворожнечу, які згодом їй доводиться витіснити [8, с. 95].

Окрім того, у професійній діяльності механізм витіснення посилює відчуття безпорадності, оскільки працівник в умовах авторитарної взаємодії змушений скорочувати межі своєї професійної самостійності, ставити собі внутрішні обмеження й частково або повністю відмовлятися від ефективного використання свого професійного потенціалу. Таким чином, виявлена тенденція цілком пояснює статистично значущі взаємозв'язки між авторитарністю та стратегією прийняття ($,565^{**}$).

Інша цікава тенденція спостерігається за стратегією уникання, яка в ситуації авторитарних комунікацій також орієнтована на ухилення від небезпечної ситуації та «нейтралізацію» тривожних відчуттів. Уникання тривоги ґрунтується на хронічному передбаченні негативних подій, прагненні завчасно відійти, замкнутися, убезпечити себе від можливих розчарувань тощо. Дієвими способами уникання тривоги на думку Р. Мея стають: прагнення «зачепитися за авторитетну владу»; підпорядкування впливовим іншим як можливість користуватися плодами їхніх зусиль; уникання новизни, яка сприймається як

потенційно небезпечна, оскільки виникає в ситуації невизначеності й сама по собі є джерелом ризику [7].

В ситуації авторитарної взаємодії патологічна тривога може виникати внаслідок суб'єктивних внутрішніх психологічних процесів і конфліктів. За таких умов працівник опиняється в ситуації тривалих і часто повторюваних негативних емоційних станів, зумовлених специфікою та змістом авторитарних комунікацій. Зростання інтенсивності тривожності збільшує ймовірність адаптаційних порушень у професійній діяльності та проектується в структуру професійного самоствавлення працівника. Підтвердження цього факту маємо на рівні виявлених достовірних кореляцій між авторитаризмом і показниками професійного самоствавлення за методикою К.В. Карпінського, О.М. Колишка: «внутрішня конфліктність» (,691**), «самоповага в професії» (-,660*), «самоприниження в професії» (,754**). Таким чином, вплив авторитарних комунікацій на особистість у професійно-педагогічній діяльності є прогностично небезпечним фактором: працівник стає ще більш уразливим до стресів, психологічно нестійким або інтолерантним.

Висновки. Авторитарна копінг-поведінка у професійних комунікаціях педагога зумовлює тиск на професійне зростання та професійну кар'єру працівника, перешкоджає формуванню професійної незалежності, впевненості в собі, адекватної самооцінки, ініціативності, тобто якостей, які забезпечують комфортний професійний розвиток, психологічну стійкість та відповідний рівень індивідуального професійного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Adler, A. (2015). *The Neurotic Constitution; Outlines of a Comparative Individualistic Psychology and Psychotherapy*. Andesite Press.
2. Долгова В.И. (2016). Авторитарность как фактор эмоционального истощения учителей // *Harmonious personal development problem in relation to specificity of modern education and socialization processes. CXXXI International Research and Practice Conference And III stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, October 5 - October 11, 2016)*. – Published by IASHE London, 2016. С. 63-65.
3. Осухова, Н. Г. (2007). *Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. М.: Издательский центр «Академия».
4. Карпинский, К.В. и Колышко, А.М. (2010). *Профессиональное самоотношение личности и методика его психологической диагностики: моногр.* Гродно: ГрГУ.
5. Дзюба Т.М. *Комплекс методик для диагностики професійного здоров'я вчителя*. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2015. – 59 с.
6. Feldman S. (2003). *Enforcing Social Conformity: A Theory of Authoritarianism // Political Psychology, Vol. 24, № 1, 2003. P. 41-74.*
7. Мэй Р. (2001). *Смысл тревоги*. – М.: Независимая фирма «Класс», 2001. – 235 с.
8. Шабанова Т.Л. *Отношение к тревоге и страхам как ракурс изучения толерантной / интолерантной личности / Толерантность в современном обществе: опыт междисциплинарных исследований: сборник научных статей / под научн. ред. М.В. Новикова, Н.В. Нижегородцевой*. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2011. С. 94-96.